

**Gemeente
Amsterdam**

Archeologisch bureauonderzoek

Bestemmingsplangebieden Nelson Mandelapark e.o.,
Bijlmermuseum

BO 16-095 Amsterdam 2016
Monumenten en Archeologie

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting.....	4
Inleiding	5
1 Basisgegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen.....	7
2.2 Rijk.....	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam.....	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	10
3.1 Geomorfologie en bodem algemeen	10
3.2 Historie algemeen	10
3.3 Historisch-topografische inventarisatie	11
3.3.1 Ontginningen	11
3.3.2 Bijlmermeer	14
3.3.3 Verstedelijking	14
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	16
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart	16
3.4.2 Vindplaatsen	17
3.4.3 Bodemopbouw.....	19
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	19
4 Archeologische verwachtingskaart	20
5 Archeologische beleidskaart.....	23
6 Conclusie	26
7 Bronnen.....	27
Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema	28

Samenvatting

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Zuidoost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebieden Nelson Mandelapark e.o., en Bijlmermuseum, stadsdeel Zuidoost. Dit onderzoek is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in deze gebieden aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouw- en aanlegwerkzaamheden.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het plangebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 20) worden drie zones onderscheiden. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd. De beleidskaart telt drie zones (p. 23). Hiervoor is gespecificeerd in welke gevallen archeologisch vervolgonderzoek nodig is bij planontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van stadsdeel Zuidoost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de bestemmingsplangebieden Nelson Mandelapark e.o., en Bijlmermuseum, stadsdeel Zuidoost. Nelson Mandelapark e.o. omvat het voormalige Bijlmerpark, de Gooise Kant en Marktplaats Zuid. Bijlmermuseum wordt begrensd door de Bijlmerdreef, Groesbeekdreef en Kraaiennest. Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2) en een landschappelijke, historische en archeologische analyse van het plangebied (hoofdstuk 3) aan de orde. Hieruit volgt een archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 4), gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt in welke gevallen archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

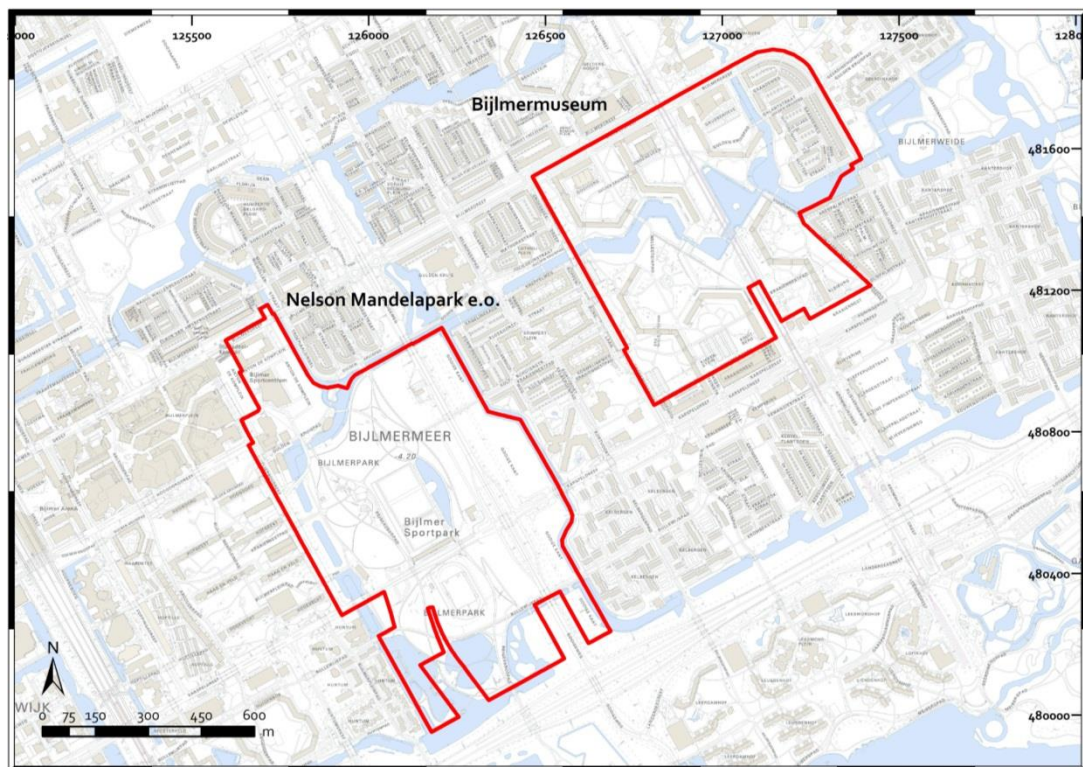
1 Basisgegevens

Opdrachtgever

Opdrachtgever	Stadsdeel Zuidoost
Contactpersoon	B. Betzema
Adres	Postbus 12491
Postcode / plaats	1100 AL Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland
Plaats	Amsterdam
Stadsdeel	Zuidoost
ARCHIS onderzoeksnummer	4004301100

1 Het onderzoeksgebied (rood omlijnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk onder andere de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

In 1992 hebben de Europese ministers van Cultuur het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Deze culturele overeenkomst had tot doel om meer bewustzijn van het Europese erfgoed te creëren en in het bijzonder het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beter in stand te houden.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ De Erfgoedwet bevat een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zogenaamde meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten*. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 5.10, tweede lid, Erfgoedwet 2016

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die Monumenten en Archeologie heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de- of 20ste-eeuwse ophogingen (Appendix: Beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep

⁴ Monumenten en Archeologie, 2005.

onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem algemeen

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holocene. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v.Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m - NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aan de noordzijde van het IJ, in Waterland, begon deze ontwikkeling al in de 10de eeuw. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

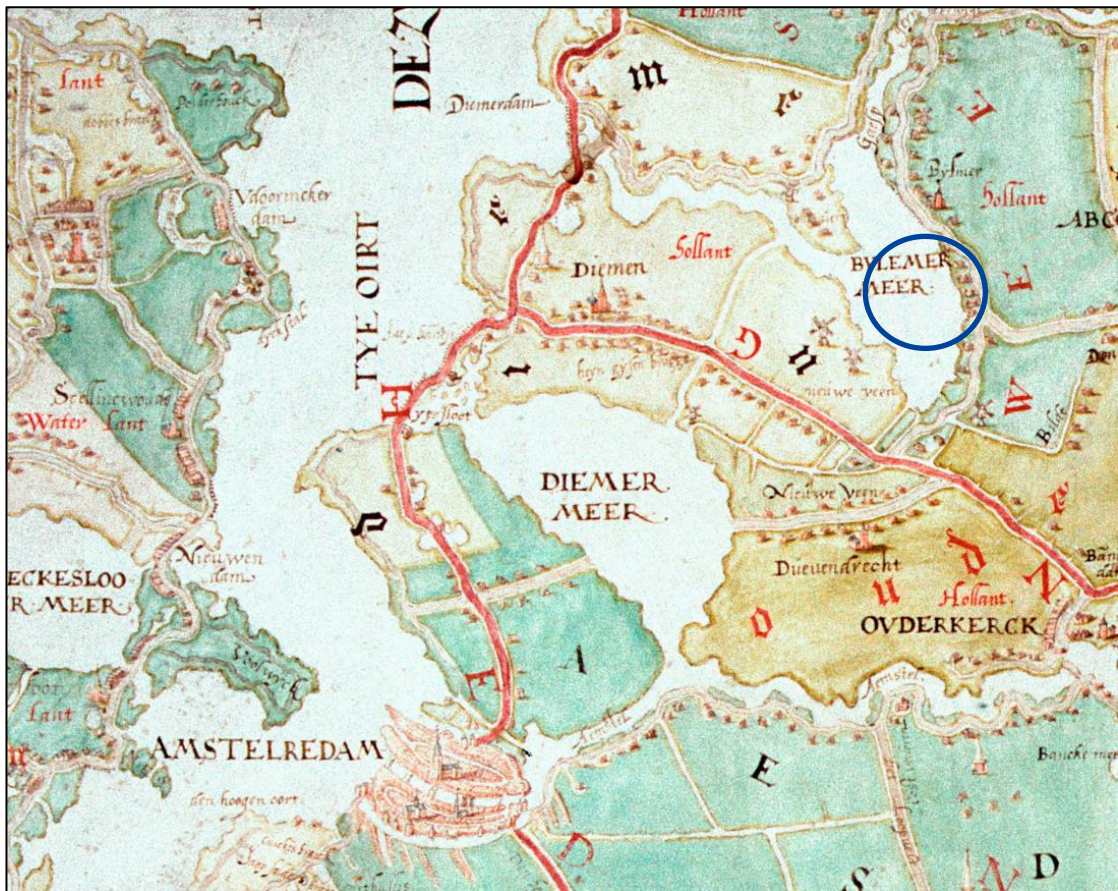
3.2 Historie algemeen

De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen. De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de 12de eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen. Tussen 1915 en 1940 werd in Noord, Oost, Zuid en West de Gordel 20-40 gebouwd. Deze wordt gevolgd door de naoorlogse tuinsteden in West, Buitenveldert en Noord, en in de jaren zestig en zeventig door het volbouwen van de Bijlmermeerpolder. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ. Daarnaast wordt door de bouw van woningen binnen het bestaande stedelijk gebied ingezet op verdichting van de stad.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie

Plangebied Nelson Mandelapark e.o. omvat het voormalige Bijlmerpark, de Gooise Kant en Marktplaats Zuid. Bijlmermuseum wordt begrensd door de Bijlmerdreef, Groesbeekdreef en Kraaiennest. Historisch gezien maken beide gebieden deel uit van de Bijlmermeerpolder. Voor de historisch-topografische analyse daarvan zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht 1540, Cornelis Danckertsz. de Rij (1626), Gerrit Drogenham (ca. 1700), de Topografisch Militaire Kaart (1854) en twee kaarten van Publieke Werken (1936, 1983).

2 De globale ligging van het plangebied (blauw omcirkeld) op de kaart van het Hoogheemraadschap van Amstel, Gooi en Vecht, ca. 1540 (HAAGV). Het noorden is links.

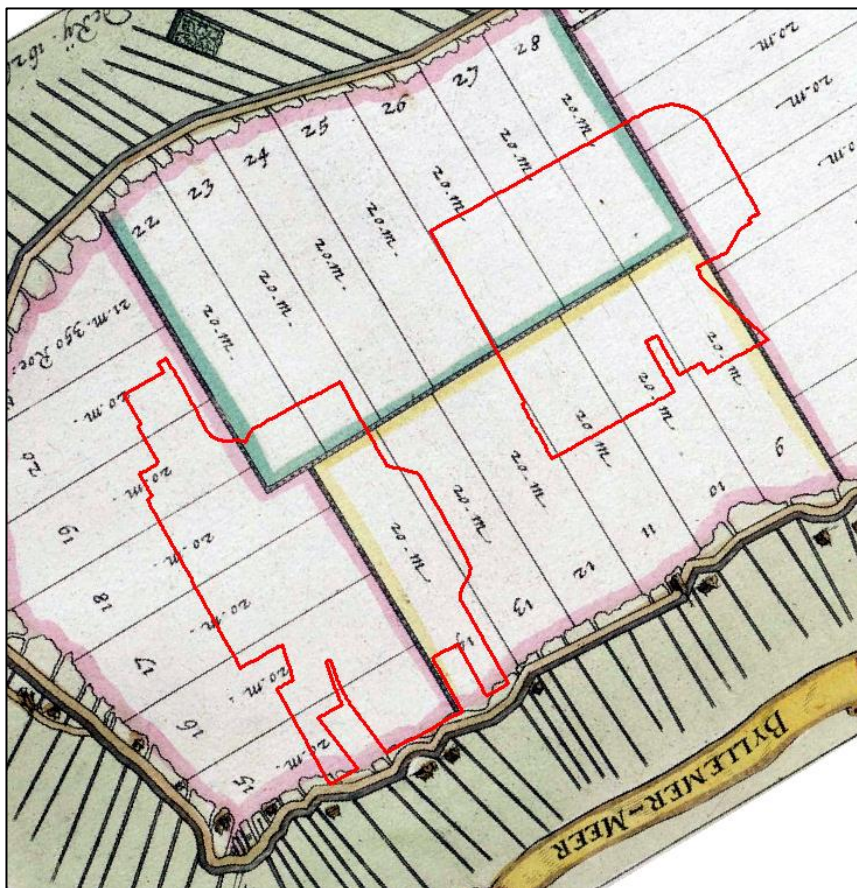
3.3.1 Ontginningen

Tot in de late middeleeuwen bestond de natuurlijke vegetatie van het plangebied uit veen. In de 11de eeuw kwam de cultivering van het Hollandse veengebied op gang en werd het plangebied geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw.⁵ Vanuit de veenstromen die later het Bijlmermeer

⁵ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17

zouden vormen (3.3.2), werden loodrecht op de natuurlijke verhogingen in het landschap sloten gegraven.⁶ Zo kon het veen ontwateren en ontstond vruchtbaar akkerland. Een bijkomend gevolg van deze methode was dat het veen ging inklinken en oxideren, waardoor de kavels jaar na jaar lager kwamen te liggen en natter werden. De ontginningsboeren zagen zich daarom telkens genoodzaakt om nieuw, hoger gelegen veengebied in cultuur te brengen. Rond 1300 was op deze manier vrijwel het gehele veengebied getransformeerd in een laaggelegen vlakte, die door het relatief hoge grondwaterpeil slechts nog geschikt was als weidegrond.⁷

Bewoning was in de ontginningsperiode in hoge mate gekoppeld aan het beschikbare akkerland. Nederzettingen hadden in eerste instantie dan ook een diffuus karakter, met wijd over het landschap verspreide woonterpen. Met het verdwijnen van de laatste geschikte akkergronden omstreeks 1300 werden de erven massaal verlaten en hergroepeerden de bewoners zich in lintdorpen langs de dijken, die tevens golden als de belangrijkste landwegen in het gebied.⁸ Een voorbeeld hiervan is het verdwenen lintdorp *Bijlmer* (afb. 2 en 3), dat langs de zuidelijke bedijking van het Bijlmermeer (3.3.2) ontstond. Archeologisch onderzoek op deze locatie heeft uitgewezen dat de bewoningsgeschiedenis van deze dijk mogelijk terug gaat tot de 13de eeuw (3.4.2).

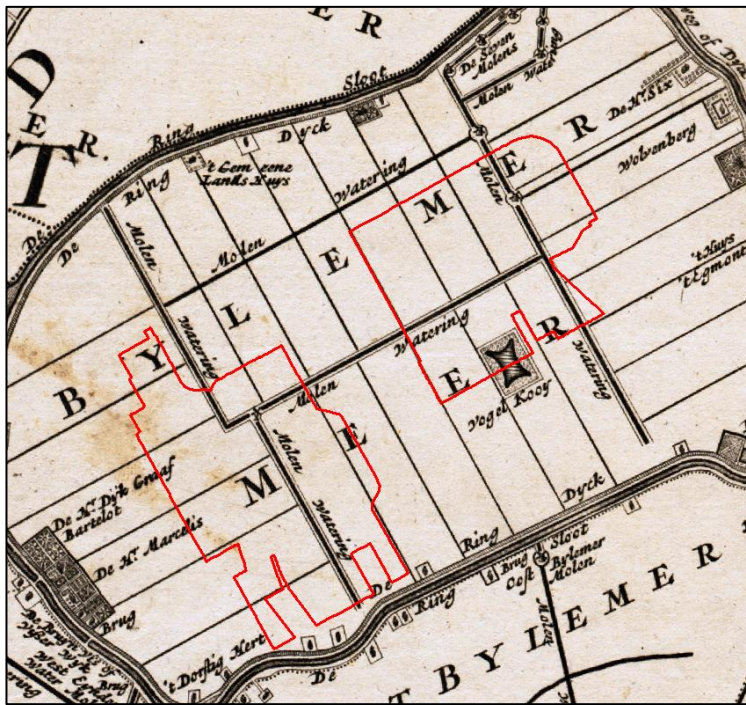

3 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van de Bijlmermeerpolder door de Rij, 1626 (SAA).

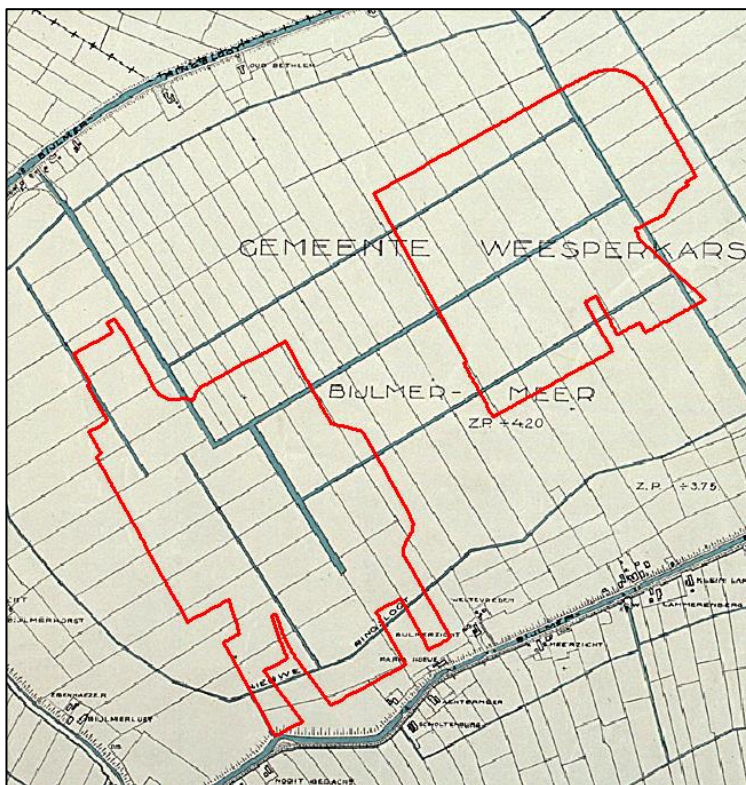
⁶ De Bont 2009, 560

⁷ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17.

⁸ De Bont 2009, 577; Bos 1988, 29.

4 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Drogenham, ca. 1700 (SAA).

5 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken, 1936 (SAA).

3.3.2 Bijlmermeer

De oudste vermelding van het Bijlmermeer dateert van 1159. Op dat moment was het *Biddelmerbroke* nog niet meer dan een bundel van veenstroompjes die een moerasbos omsloten.⁹ In de eeuwen daarop breidde het water zich door de gestage maaiveldaling (3.3.1) geleidelijk uit tot een meer. Een reeks zware stormvloeden, waarbij grote stukken weideland werden weggeslagen, gaven het meer omstreeks 1600 zijn uiteindelijke begrenzing (vgl. afb. 2 en 3).¹⁰

In 1622 kreeg een groep Amsterdamse kooplieden toestemming van de Staten van Holland om het Bijlmermeer droog te leggen en om te vormen tot landbouwgrond. De middeleeuwse dijk langs de zuidoever van het meer werd doorgetrokken tot een complete ringdijk. Daarbuiten werd een ringsloot aangelegd, waarop het water met molens kon worden uitgeslagen. In 1626 lag het meer droog, en kon het land worden verdeeld onder de investeerders (afb. 3). Al gauw bleek de bodem van de Bijlmermeer veel grondwater door te laten, waardoor de polder maar met moeite droog kon worden gehouden. Ter verbetering van de waterhuishouding werden extra watermolens gebouwd, en werd de kronkelende middeleeuwse dijk vernieuwd tot een meer gestroomlijnde omdijking (vgl. afb. 3 en 4). Desondanks bleef de Bijlmermeerpolder een drassig, en daarom dunbevolkt gebied. Alleen langs de ringdijk waren enige boerderijen te vinden (afb. 4 en 5).

Na de drooglegging is de Bijlmermeerpolder twee keer overstroomd. Eerst werd het gebied vanwege oorlogsdreiging in 1672 om strategische redenen onder water gezet, om zes jaar later met behulp van 37 molens weer te worden drooggemalen. In 1702 liep de polder voor de tweede keer vol water, ditmaal als gevolg van een dijkdoorbraak tijdens een storm. De ingelanden trokken zich terug en de polder werd grotendeels opgegeven. Alleen een strook langs de ringdijk bleef dankzij de stort van opgebaggerd slib uit de haven en grachten van Amsterdam droog, en werd gebruikt voor groenteteelt. In de jaren twintig van de 19de eeuw werd aan de binnenzijde van deze strook de Nieuwe Ringsloot aangelegd (afb. 5). Met behulp van drie schepradmolens tussen de beide ringsloten werd de Bijlmermeer in 1825 definitief drooggemalen.¹¹

3.3.3 Verstedelijking

Tot in de 20ste eeuw bleef het landelijke en overwegend agrarische karakter van de Bijlmermeerpolder gehandhaafd (afb. 5). In 1958 werd de eerste aanzet gegeven tot de verstedelijking van het gebied, met de aanleg van de Gooiseweg. Dwars door het plangebied Nelson Mandelapark e.o. werd een strook veen afgegraven en een dijk opgeworpen voor het verhoogde wegdek.¹² Na de aankoop van grond in de Bijlmermeer door de Gemeente Amsterdam in 1963 werd begonnen aan het ophogen van de polder. In de jaren daarop verscheen een stedelijk landschap met hoge woontorens, groenvoorzieningen en brede kanalen.¹³ Onderdeel van het ontwerp was het Bijlmerpark, dat vanaf 2009 is heraangelegd en tegenwoordig de naam Nelson Mandelapark draagt (vgl. afb. 6 en 7).

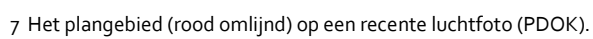
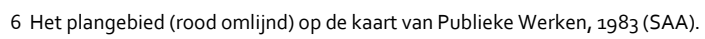
⁹ De Bont 2009, 560-561.

¹⁰ Van Voskuilen 2014, 44-45

¹¹ Van Voskuilen 2014, 57-63.

¹² Kruizinga 2002, 392

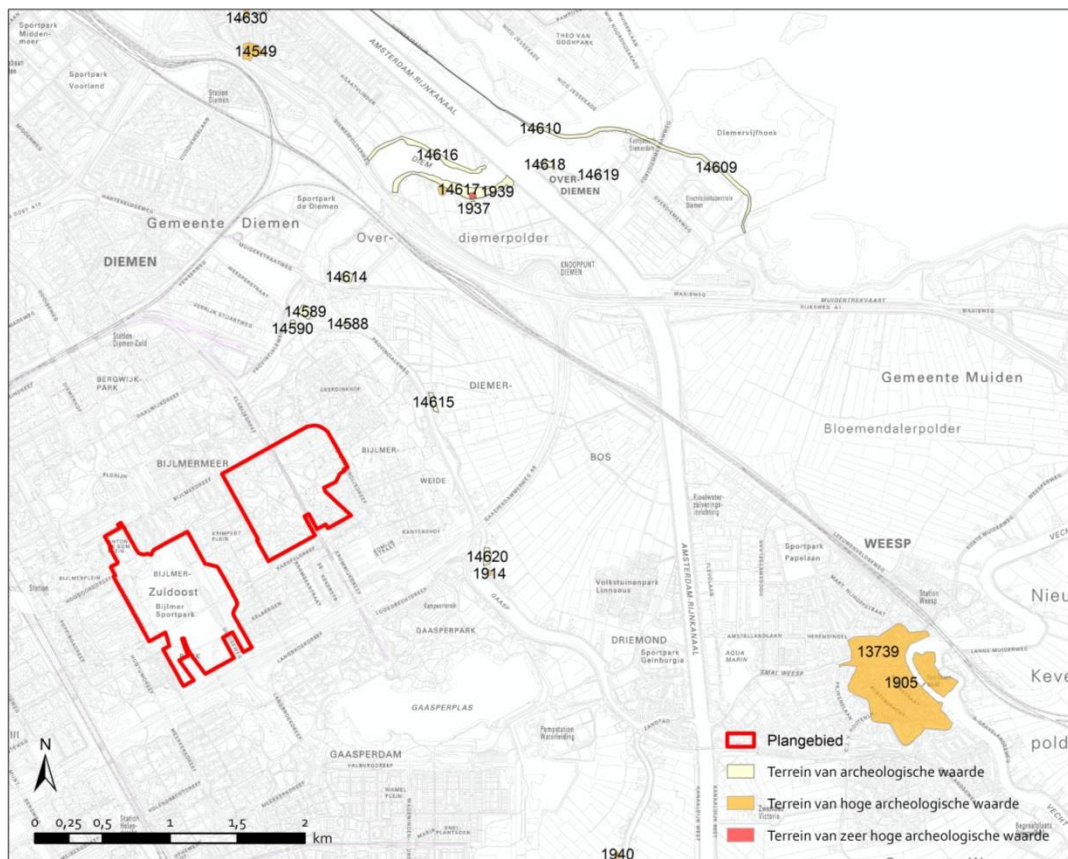
¹³ Kruizinga 2002, 205-206.

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart

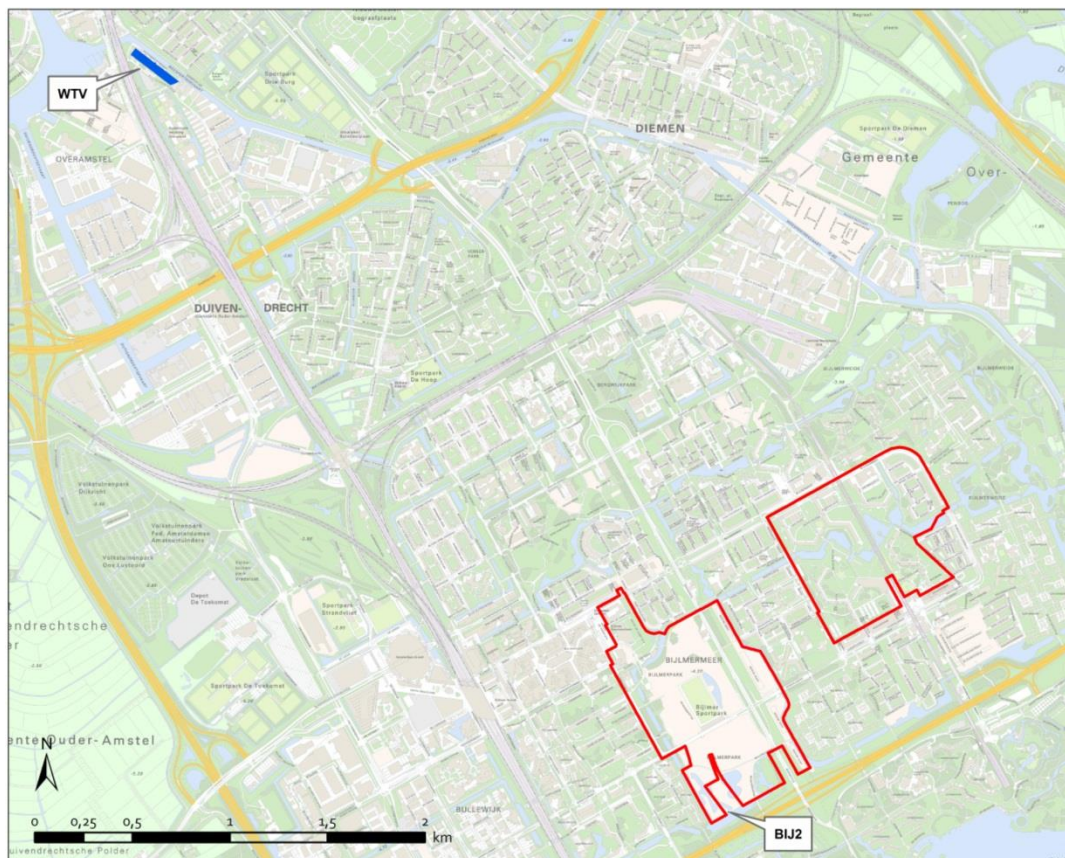
Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Ook is het plangebied vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 8). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in hoofdstuk 4.

8 Het plangebied (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010).

3.4.2 Vindplaatsen

Binnen het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Wel biedt een waarneming vlak buiten het plangebied en een veldonderzoek met een vergelijkbare historische en landschappelijke context een inzicht in de aard en kwaliteit van eventuele archeologische resten die in het plangebied te verwachten zijn (afb. 9). De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

9 Het plangebied (rood omlijnd) en de vindplaatsen.

Bijlmerpark-Zuid (BIJ2)

Bij het bouwrijp maken van een terrein in de Bijlmermeerpolder in 1972 werd door een lid van de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN) een hoge concentratie middeleeuws aardewerk waargenomen. Een ingelast noodonderzoek in samenwerking met het Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) wees uit dat meer concentraties afval aanwezig waren, bestaande uit houtskool, dierlijk bot, en aardewerk daterend vanaf de 13de tot en met de 16de eeuw. Aannemelijk is dat het gaat om een afval- of ophogingslaag die verband houdt met het lintdorp Bijlmer (3.3.2). De middeleeuwse laag werd afgedekt door een opgebracht kleipakket met 17de-eeuws materiaal, te relateren aan de baggerspecie die omstreeks 1700 in een strook langs de

Bijlmerringdijk werd opgebracht (3.3.2). De bovenkant van deze archeologische laag lag op ca. 3,4 m - NAP.¹⁴

H.J.E. Wenckebachweg (WTV)

In 2015 is de ontgraving van een insteekhaven binnen een groot ontwikkelgebied aan de kop van de Wenckebachweg langs de Weespertrekvaart archeologisch begeleid. Onder een dik pakket recent opgebracht zand was op 1,75 m - NAP het prestedelijke maaiveld slechts op enkele plekken intact en was de ondergrond grotendeels tot 2,25 m - NAP afgegraven. Op dit niveau resteerden nog enkele gemetselde structuren, die mogelijk fungeerden als fundering voor de gebinten van een houten bouwwerk uit de 18de eeuw. Op hetzelfde niveau bevond zich de bovenzijde van een waterkelder. De aanwezigheid van deze schoonwatervoorziening in de nabijheid van de Weespertrekvaart duidt op een zekere welstand van de gebruiker van het perceel, en maakt aannemelijk dat het terrein deel uitmaakt van een van de zomerverblijven die in de 17de en 18de eeuw langs de Weespertrekvaart waren gevestigd.¹⁵

10 De waterkelder op het voormalig landgoed van de buitenplaats Waslust.

¹⁴ Archief MenA

¹⁵ MenA, rapport in voorbereiding.

3.4.3 Bodemopbouw

Het maaiveld in het midden van de Bijlmermeerpolder bevond zich voorafgaand aan de verstedelijking op ca. 4 m - NAP.¹⁶ Tegenwoordig bevindt het maaiveld zich op ca. 2,5 m – NAP,¹⁷ wat betekent dat eventuele archeologische resten zijn afgedekt door een ophogingspakket van minimaal 1,5 m. Langs de ringdijk lag het oorspronkelijke maaiveld hoger, op ca. 3,5 m - NAP.¹⁸ Uitgaande van het huidige maaiveldniveau, tussen de 2,5 m – NAP en 3 m - NAP¹⁹ is hier sprake van een ophogingspakket van minimaal 0,5 m, waaronder archeologische resten kunnen voorkomen. In beide gebieden dient rekening te worden gehouden met verstoringen door de aanleg van het verhoogde wegennet, diverse kanalen en grootschalige bebouwing.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen plangebied Nelson Mandelapark e.o. materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de bewoningsgeschiedenis vanaf de 13de eeuw. In plangebied Bijlmermuseum zijn bewoningsresten van de Bijlmermeerpolder vanaf de 17de eeuw te verwachten. Voornamelijk betreffen dit wijdverspreide sporen van landgebruik met een lage archeologische trefkans. Een hoge verwachting geldt voor de strook langs de voormalige Bijlmerringdijk, waar middeleeuwse bewoningssporen zijn aangetoond. Binnen het gehele plangebied hebben in de 20ste eeuw verschillende ontwikkelingen plaatsgevonden die tot verstoring van de archeologische waarde van de ondergrond hebben geleid. Ter plaatse van grootschalige bebouwing, verhoogde wegdekken, en (voormalige) 20ste-eeuwse kanalen hoeft geen rekening te worden gehouden met archeologische resten.

¹⁶ Kaart Publieke werken 1936; dinoloket.nl boring B25Go807

¹⁷ AHN2

¹⁸ Kaart Publieke werken 1936; dinoloket.nl boringen B25Go418, B25Go419

¹⁹ AHN2

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen plangebied Nelson Mandelapark e.o. materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de bewoningsgeschiedenis vanaf de 13de eeuw. In plangebied Bijlmermuseum zijn bewoningsresten van de Bijlmermeerpolder vanaf de 17de eeuw te verwachten. Dit leidt tot twee verwachtingskaarten van de materiële neerslag voor de plangebieden met drie zones.

A: Bijlmermeerpolder

Verwachting: laag

In de bodem van het in de zeventiende eeuw drooggemalen Bijlmermeer kunnen verspreide resten aanwezig zijn van landgebruik, sloten en losse vondsten. Een groot deel van de polder is aangetast tijdens de verstedelijking van Amsterdam Zuidoost in de 20ste eeuw.

B. Bewoning langs de dijk om het Bijlmermeer

Verwachting: hoog

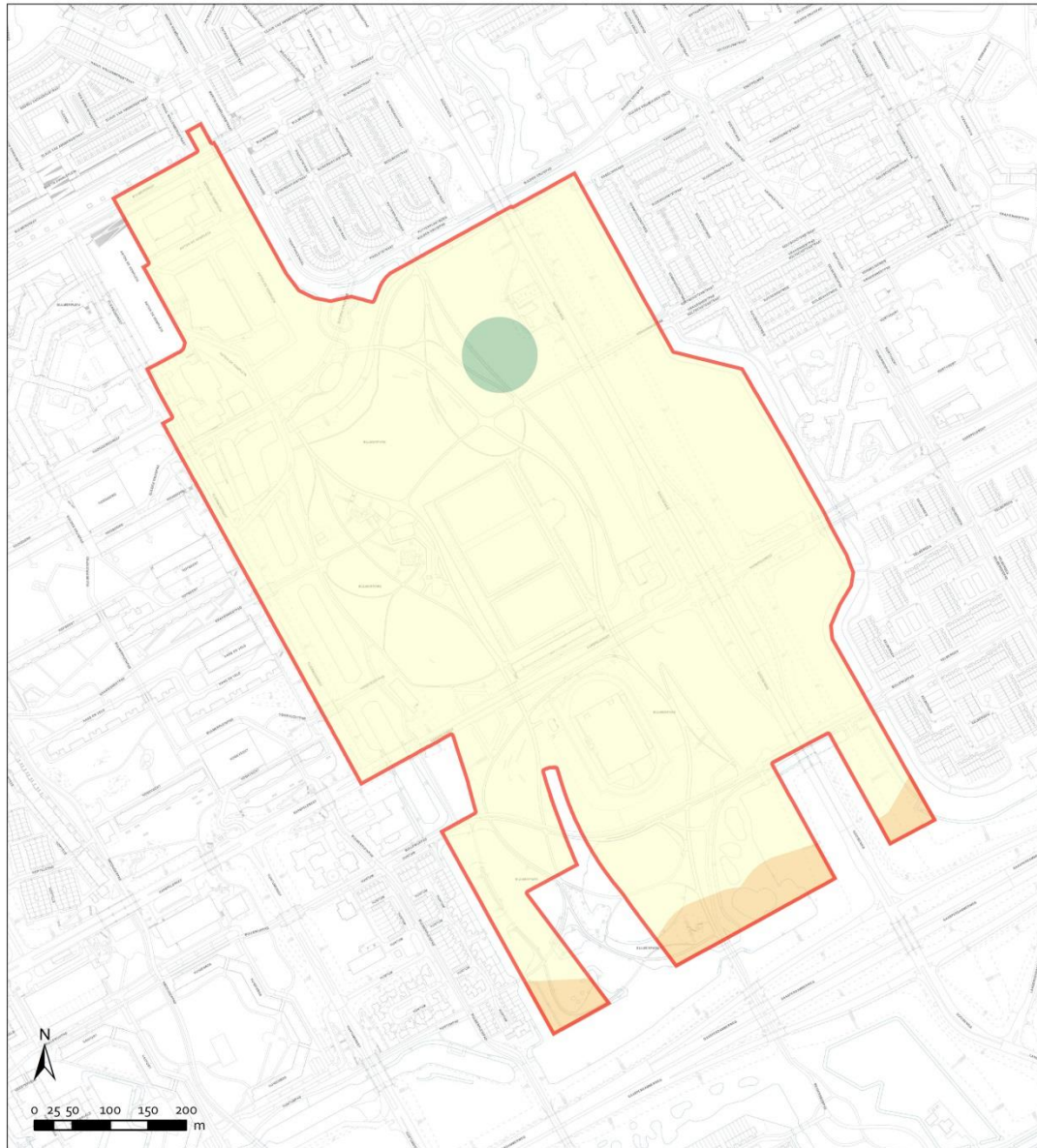
Binnen deze zone kunnen 13de tot 17de-eeuwse bewoningssporen aanwezig zijn die verband houden met het verdwenen dorp Bijlmer. Ook kunnen resten voorkomen van de 17de- en 18de-eeuwse boerderijen en buitenplaatsen langs de ringdijk van de Bijlmermeerpolder. Materiële overblijfselen betreffen ophogingen van veen, klei, en afval, houten en bakstenen funderingen, water- en beerputten met huishoudelijk afval.

C. Watermolens

Verwachting: hoog

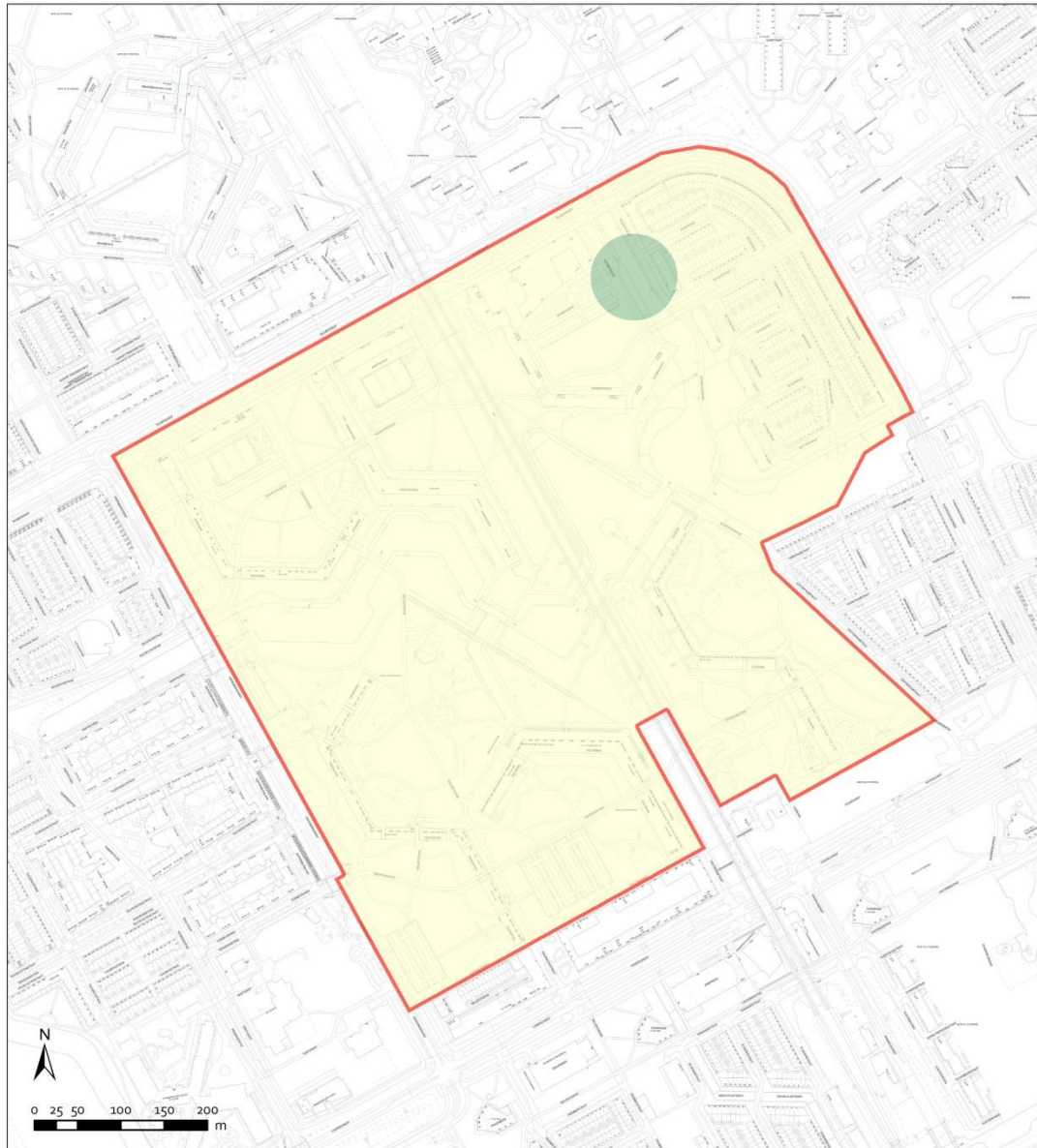
Betreft de locatie van twee 17de-eeuwse watermolens van de Bijlmermeerpolder. Archeologische overblijfselen kunnen bestaan uit ophogingen van de molenwerf, houten en bakstenen funderingen, en beschoeiingen van de molenkolk.

X Gemeente
X Amsterdam
X

Plangebied Nelson Mandelapark
Archeologische verwachting

- Plangebied
- A. Bijlmermeerpolder
- B. Bewoning langs de dijk om het Bijlmermeer
- C. Watermolen

X Gemeente
 X Amsterdam
 X

Plangebied
 A. Bijlmermeerpolder
 C. Watermolen

Plangebied Bijlmermuseum
 Archeologische verwachting

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaarten van de plangebieden Nelson Mandelapark e.o. en Bijlmermuseum zijn bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in deze plangebieden. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in twee beleidskaarten met daarop drie zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

Beleidsvariant 5a: (verwachtingszone B)

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan 0,5 m.

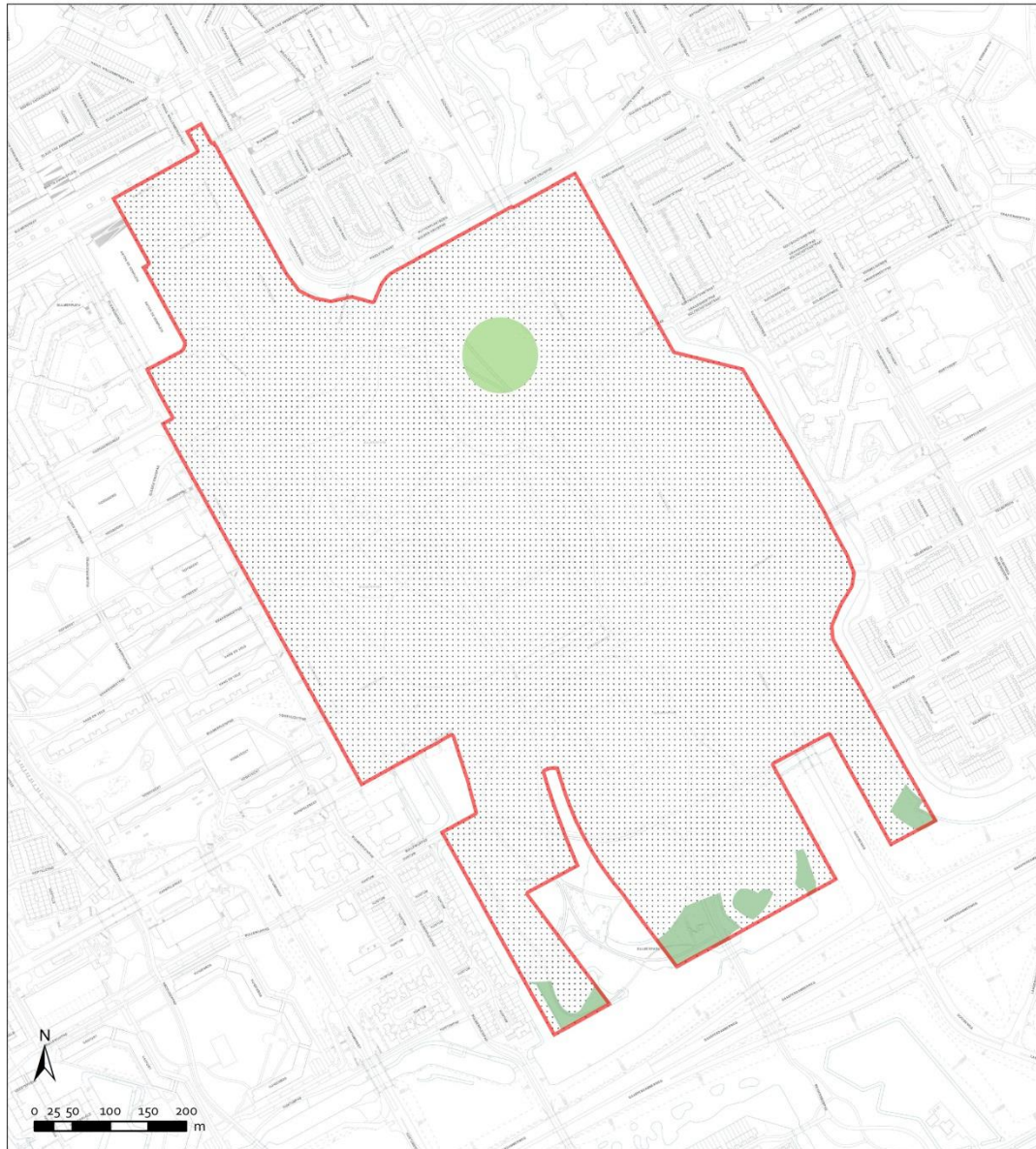
Beleidsvariant 5b: (verwachtingszone C)

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan 1,5 m.

Beleidsvariant 11: (verwachtingszone A en verstoorde gebieden)

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij alle bodemingrepen.

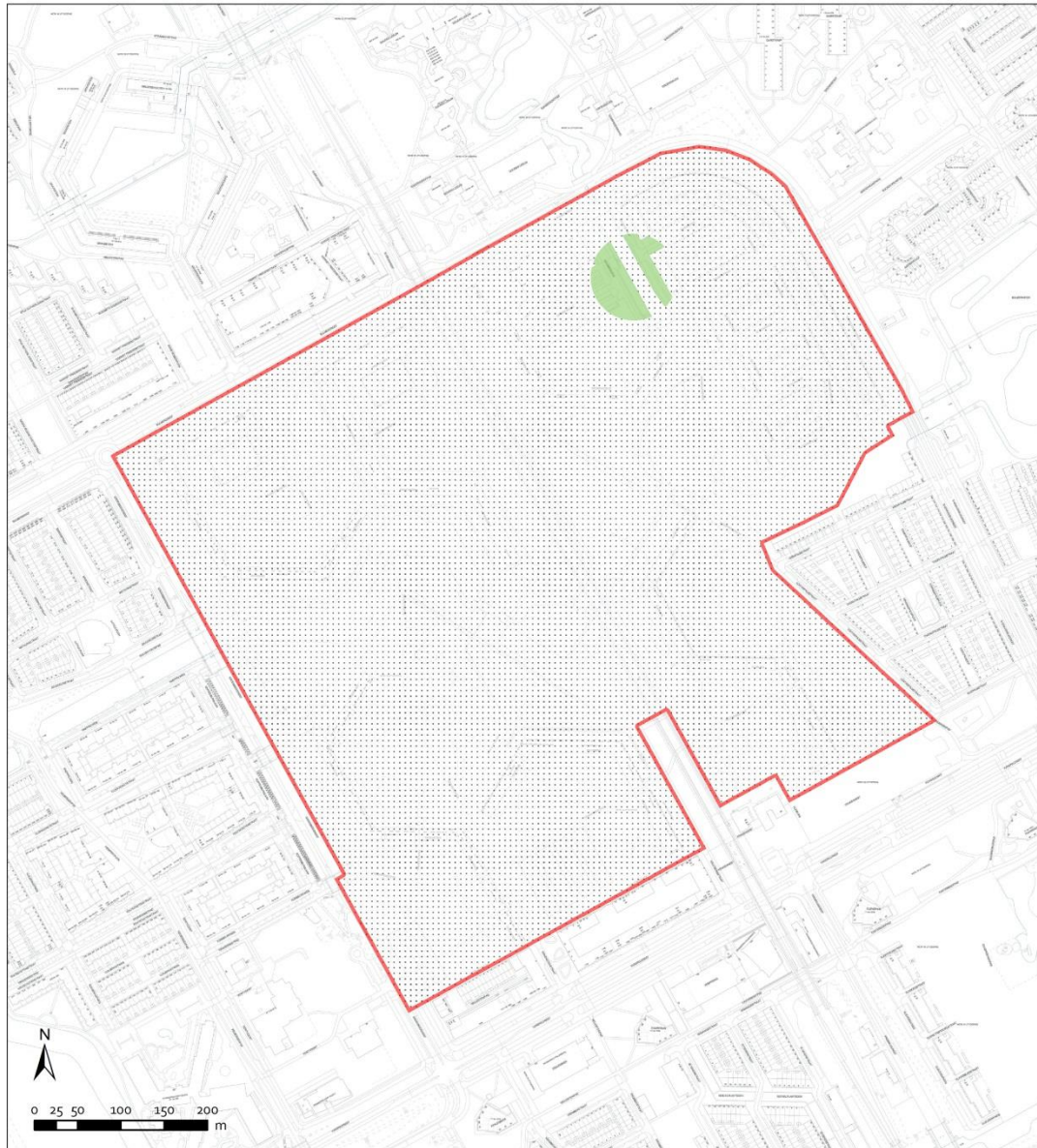
Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden sporen en/of vondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

X Gemeente
X Amsterdam
X

 Plangebied
 Beleidscategorie 5a
 Beleidscategorie 5b
 Beleidscategorie 11

Plangebied Nelson Mandelapark
 Archeologisch beleid

- X **Gemeente**
 - X **Amsterdam**
 - X
 - Plangebied
 - Beleidscategorie 5b
 - Beleidscategorie 11
- Plangebied Bijlmermuseum
Archeologisch beleid

6 Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor de bestemmingsplan Nelson Mandelapark e.o. en Bijlmermuseum. Hiervoor gelden drie archeologische beleidszones.

Voor de eerste zone geldt een uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of minder diep dan 0,5 m.

Voor de tweede zone geldt een uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of minder diep dan 1,5 m.

Voor de derde beleidszone geldt vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek, ongeacht de omvang en diepte van de bodemingreep.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een vondstmeldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten..

7 Bronnen

Digitale bronnen

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), 50 cm maaiveld gridproduct, shaded relief. Geodan/ Esri Nederland

Data in Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINOloket) TNO, Geologische Dienst Nederland: <https://www.dinoloket.nl/>

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

HAAGV: Historisch Archief van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht: <http://www.agv.nl/historisch-archief/>

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Literatuur

BMA, 2005, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam

BMA, 2010, *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*, Amsterdam

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.

Bont, C. de, 2009: *Vergeten land: ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*, Wageningen.

Borger, G.J., 1987: Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied, in: W.F. Heinemeijer, M.F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Kruizinga, J., 2002: *XYZ van Amsterdam*, Amsterdam.

Stol, T., 1993, *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/ Antwerpen.

Voskuilen, E. van, 2014: *Ridders in de Bijlmer. Een wandeling door de geschiedenis van Amsterdam Zuidoost*, Amsterdam.

Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

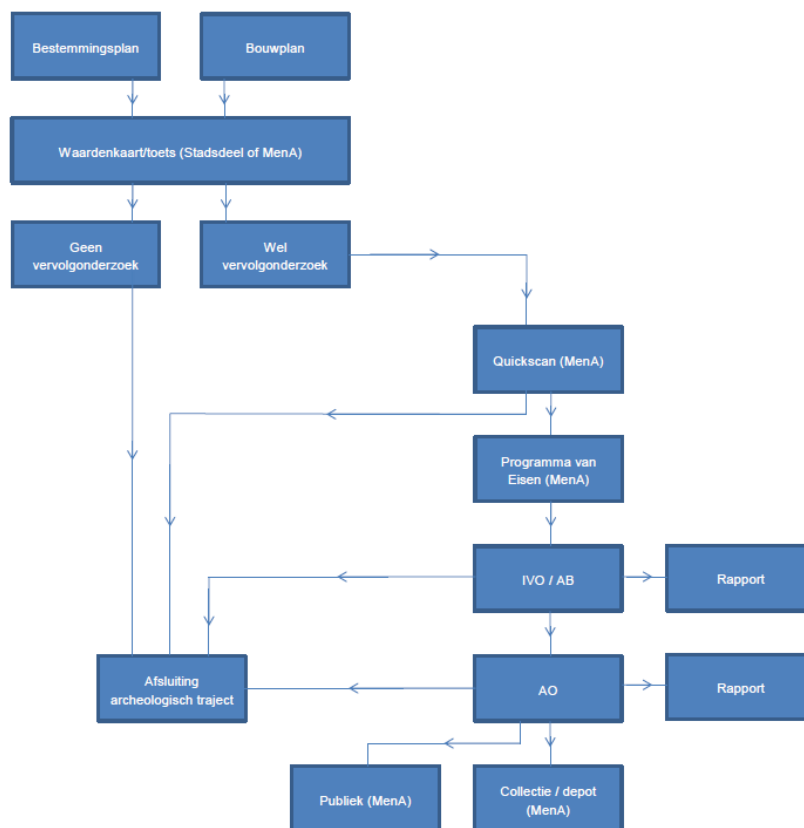
- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke ingreep in de (water)bodem, ongeacht het oppervlak of de diepte, archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de eeuw. De verwachte resten hebben een dichte spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de-eeuwse ophogingen.
- 5: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de of 20ste eeuw. Indien de bebouwing dateert uit de 19de eeuw hebben de verwachte resten een wijdere spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 19de- en 20ste-eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch

veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie MenA

Colofon

**Archeologisch bureauonderzoek BO 16-095
Amsterdam 2016**

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Hoofd afdeling Archeologie
Monumenten en Archeologie
Gemeente Amsterdam

Datum:	16-06-2016
Status:	1.0
Tekst:	T. Terhorst MA
Redactie:	Prof. Dr. J.H.G. Gawronski
Cartografie:	T. Terhorst MA
Vormgeving:	Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2016
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Monumenten en Archeologie. MA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.